

FROM THE HISTORY OF ROMANIAN CULTURE : NICOLAE IORGA : HISTORICAL AND LITERARY PORTRAIT

Roxana-Oana MÎNDRU

"Petru Maior" University of Tîrgu Mureş

Abstract : A personality like the kind of the Romanian historian and cultural pillar Nicolae Iorga, needs no introduction. His various interests in different fields, along with his life work that spanned six decades and produced over twenty thousand articles and one thousand and two hundred books in fields like history, literary criticism, history of literature and many others, are one of the greatest works of the 20th century. Born in an era when the Romanian modernism was barely in its initial phases, Iorga dedicated his whole life, as a writer, historian and later politician to the modernisation and evolution of the Romanian society. Known as „the teacher of the people”, his simple life style, encyclopedic personality and honest public persona are responsible for surrounding him with a downright mythical aura. Not only in his own country, but internationally too, he was renowned as a historian of Byzantium but also as a specialist in the history of South-Eastern Europe. He used this fame to work towards his life goal: making Romania known throughout the world. His numerous conferences and seminars played an important role in the international acknowledgment of the unification of the Romanian provinces, after the First World War. Internally, he promoted a national cultural revolution, to fill in the structures taken from the Occidental world, in the eve of Romanian modern era. Despite conflicts with other important Romanian cultural figures, conflicts generated by his legendary temper and inability to take criticism, his role as one of the artisans of the modern Romanian society cannot be denied. Beyond the myth lies the man, who is just as complex and fascinating as the legend created around him by his contemporaries.

Keywords: sociology of literature, portrait, cultural history, transdisciplinarity, literature.

Dincolo de figura impozantă a istoricului și a personalității sale enciclopedice, imaginea pe care Iorga o invocă este cea a unui titan. Un Titan prăfuit și învechit, însă. La fel ca tomurile sale care adună azi praf prin biblioteci și librării, Iorga a fost dat uneori la o parte de contemporani și urmași asemenea, împins în plan secund, denunțat chiar pentru o lipsă de „modernism”, un refuz „de adaptare la epocă”. A fost acuzat că în ciuda talentului său inegalabil și a muncii sale sisifice din domeniul cercetării istorice, literare sau pur documentaristice, în viața personală dar și în cea profesională, ar fi ales să se înconjoare de mediocrități, refuzând sistematic susținerea și intrând frecvent în conflict cu tinerele talente ale epocii, care încercau să își facă debutul literar, istoric, critic sau eseistic, deoarece aceștia reprezentau un nou curent (modernismul) pe care Iorga nu-l agreea deloc.

Sămănătorist prin formație și alegere, s-a spus adesea despre Iorga că a refuzat cu încăpățănare valul modernist și a pus bețe în roate acelor intelectuali care se erijaseră în membrii sau protectori ai curentului modernist. A fost văzut ca un monolit învechit, care refuza schimbarea, o vedea ca pe ceva negativ și prefera o împietrire a valorilor, mentalităților și proceselor sociale.

Contrariul acestor acuzații îl dovedesc însă nu numai numeroase afirmații din lucrările sale de baza, pe care le voi analiza pe larg în prezentarea mea, ci și munca de o viață a acestuia, poziția de istoric al culturii în care s-a erijat, precum și rolul masiv pe care l-a jucat

atât în viața politică cât și în cea intelectuală a epocii sale. Iorga a fost, dincolo de toate, un creator de cultura și, mai ales, o imagine a epocii sale. Un creator de modernitate și un exponent al acesteia. Deși s-a opus repetat schimbării, el a reprezentat schimbarea însăși.

Nicolae Iorga este fără îndoială un nume care nu mai are nevoie de aproape nici o prezentare, unul dintre numele cu greutate pentru tot ceea ce a însemnat istoria culturală românească. Istoric, publicist, critic literar, memorialist, poet, om politic, personalitate enciclopedică, dar mai presus de toate, una din cele mai mari valori pe care le-a dat cultura română. Personalitatea lui Iorga, spre deosebire de alți mari oameni de cultură români, nu a intrat niciodată într-un con de umbră, deși a fost uneori dat la o parte sau a stat ascuns sub straturi grele de praf, pe rafturile bibliotecilor și librăriilor.

Motivul este unul destul de simplu: cultura și modernitatea românească, așa cum există ele astăzi, au fost masiv influențată de mintea, faptele și scrierile lui Iorga, într-atât încât a-l ignora ar însemna să ignorăm o parte cheie din propria noastră istorie națională. Desigur, Iorga nu este nici pe departe ușor de abordat. Nici viața, nici opera, nici faptele sale nu se desfac cu ușurință în fața celui care s-a angajat într-un demers de cunoaștere a marelui om de cultură.

Fie că vorbim de istoria sa personală, de cariera sa politică, de opera sa, de personalitatea sa sau chiar de circumstanțele morții sale, fiecare dintre aceste discuții e menită să stârnească ample controverse și polemici. De la simpatiile sale naționaliste, la deciziile mai puțin bune luate ca om politic, până la conflictele personale avute cu diverși oameni politici sau tovarăși scriitori, toate reprezintă itele unei istorii personale țesute strâns și care nu se va desfășura niciodată în fața ochilor noștri dacă vom dori să urmărim un singur fir al acesteia.

Familia Iorga provenea din lumea grecească din insula Kafalonia (Chefalonia), deși acest lucru nu este absolut clar. S-ar putea să fi venit din partea continentală, aflată lângă insulele ioniene. Tatăl lui Iorga, Nicu Iorga, a fost la rândul său fiul unui apreciat avocat, care a făcut carieră încă de tânăr. Nicu Iorga era neobișnuit de puternic și avea un temperament deosebit de violent. S-a căsătorit la 23 de ani cu Zulnia Arghiropol, pe care o răpise de la părinți în ciuda protestelor tatălui său, avocatul Costache, care colindase pe la toți preoții și ierarhii din împrejurimi să le ordone să nu-l căsătorească pe fiul său cu o „persoană necunoscută”¹.

Nicolae Iorga se naște pe 17 ianuarie 1911 la Botoșani, copilul Zulniei Arghiropol și a lui Nicu Iorga, nepotul marelui avocat, Costache Iorga².

Iorga și-a început educația acasă și la vârsta de 4 ani știa deja să scrie și să citească. Legăturile lui Iorga cu cărțile vor deveni o poveste romantică de-o viață. Despre sine, Iorga spune: „Eu n-am învățat a ceti și a scrie: sânt lucruri care mi-au venit de la sine. Nu-mi aduc aminte de nici un ceas de pregătire pedagogică pentru a descoperi literele, pentur a le îmbina în silabe, care pe urmă să îmi dea cuvântul. Poate de aceea nici cugetarea mea nu a pornit de la măruntele elemente prime ale unei desfaceri nenaturale, ca să ajungă apoi, târându-se, la ultimele rezultate (...). M-am deprins astfel să încerc să îndrăznesc, să risc. Desigur e ceva din acest întâi făcut pe seama mea în toată această însușire a limbilor străine pe care am făcut-o fără gramatică și fără dicționar, îndată ce școala m-a lăsat din ghearele ei, care prinde orice aripă și o omoară.”³

Nu trebuie să fim surprinși de faptul că școala primară, gimaziul și liceul nu i-au oferit, nici dragoste nici mândrie acestuia. Era cu mult înaintea celor de vârsta sa și tot timpul singuratic. Sistemul de învățământ a fost pentru Iorga o experiență chinuitoare. După absolvirea școlii primare, Iorga se înscrie la liceu (Gymnasium). Își însușește cu ușurință

¹ Barbu Theodorescu, *Nicolae Iorga*, Editura Tineretului, București, 1968, p. 9.

² Nicholas M. Nagy-Talavera, *N. Iorga-o biografie*, Institutul European, București, 1999, pp. 44-45.

³ Nicolae Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 1972, p. 9.

materiile, fiind auto-didact. O vizită a primului ministru, bătrânul Ion Brătianu (pe care Iorga îl numea în particular „bătrânul și tiranicul vornic”) a făcut o puternică impresie asupra acestuia⁴.

Își petrecea vacanțele de vară la unchiul său Manole, fratele Zulniei, care era editorul unui ziar provincial, *Românul*, la care Iorga își face debutul la doar 12 ani. Datorită bibliotecii unchiului său, Iorga face cunoștință cu marii scriitori francezi: Zola, Daudet, Baudelaire, Maupassant și mulți alții. La fel, ca și în școala primară, nu îi este ușor nici la liceu și intră în dese conflicte cu profesorii sau cu regulamentele de ordine interioară. Este mai întâi exmatriculat pentru că refuză să salute în mod repetat un profesor. Familia sa intervine și este transferat la *Liceul Național* din Iași. Aici, intră în conflict cu pedagogul internatului unde locuia și este exmatriculat din nou. Reușește să își termine studiile la o școală particulară, luându-și bacalaureatul la vârsta de 17 ani și jumătate⁵.

În acești ani, Iorga își făurește propria viziune naționalistă, precum și ceea ce va deveni atitudinea sa anti-clericală, cu precădere anti-ortodoxă, susținând că ortodoxia nu este altceva decât o formă fără conținut⁶.

În toamna lui 1888, la 17 ani și jumătate, intră ca bursier la Facultatea de Litere a Universității din Iași, secția Istorie și Litere. Intră în legătură cu profesorul Vârgolici, educat la Madrid, care este și primul traducător în limba română a lui *Don Quijote* și care îi va facilita accesul la nenumărate opere europene. Iorga devine interesat de limbile străine, intensificând studiul germanei, francezei, greacăi, latinei și italienei. În această perioadă scrie articole pentru *Lupta*, *Convorbiri Literare* (revista societății *Junimea*), pentru periodicul socialist *Contemporanul* și pentru revista ieșeană *Arhiva*. În perioada studenției sale, Iorga scrie mai mult în domeniul istoriei, decât în cel al literaturii. Cursurile și examenele le trece cu ușurință, dar este în continuare singuratic și izolat. Tot în anii de studenție îl întâlnește pe A. C. Cuza, de care va fie legat cu o relație, fie de prietenie, fie de dușmănie, pentru tot restul vieții sale⁷.

Urmând cursurile Universității din Iași timp de un an și câteva luni, Iorga și-a prezentat teza, sub îndrumarea lui Xenopol, o teză privind politica lui Mihai Viteazul. Deoarece nu mai avea bursă, veșnicile dificultăți financiare l-au urmărit. Obține un post de profesor de latină la un liceu din Ploiești. Nu va preda *de facto* acolo, dar urma să aibă un venit. Prin sprijinul protectorului său, Xenopol și cel al primului ministru, Theodor Rosetti, Iorga primește o bursă itinerantă de două luni în Italia. Protectorii săi, printre care și academicianul Alexandru Odobescu, se străduiau să îi obțină o bursă la una din universitățile importante din Europa⁸.

Se căsătorește nesăbuit la doar 18 ani și jumătate cu Maria Tasu, o decizie pripită despre care Iorga spune că „am plătit mai târziu cu o mulțime de suferințe și durere”⁹.

Pleacă cu tânăra sa soție (de numai 17 ani) în Italia. Viitorul naționalist latin oriental cu rădăcini grecești și viitorul bizantolog de renume internațional, a găsit la Veneția legătura clasică dintre Bizanț și lumea latină, dintre Occident și Levant. De la Veneția, tânărul cuplu pleacă la Padova, unde Iorga își începe cercetările despre Șerban Vodă Cantacuzino¹⁰.

Întors din Italia, Iorga va frecventa cercurile intelectuale din București, în care fusese introdus de socrul său, Vasile Tasu, membru al societății *Junimea*. Îi este prezentat lui

⁴ N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, pp. 45-46.

⁵ *Ibidem*, pp. 45-47.

⁶ N. Iorga, *op. cit.*, p. 105.

⁷ N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, pp. 49-51.

⁸ *Ibidem*, p. 50.

⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 170.

¹⁰ N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, pp. 50-53.

Caragiale, Vlahuță și Delavrancea și face cunoștință în trecut cu Alecsandri. Iorga, ca și Eminescu, a fost puternic influențat de critica junimistă, după cum au fost influențați și Constantin Rădulescu-Motru și Simion Mehedinți. În această perioadă, Iorga a avut câteva contacte cu mișcarea populistă larg răspândită, poporanismul. El a susținut ideea poporanistă, în privința artelor și literaturii, deși respingea cea mai mare parte a ideilor sociale și politice ale mișcării. Junimismul era mai aproape de ideile sale politice, dar respingea concepțiile junimiste despre artă. Deși inițial nu a adoptat ideile lui Eminescu, acestea vor ajunge însă să stea la baza conceptului de națiune a lui Iorga. Înțelegerea mesajului lui Eminescu a fost pentru Iorga „un trăsnet revelator, o experiență transcendentă, ca și cum a venit din altă lume”¹¹.

După câteva turnee de familiarizare cu lumea intelectuală bucureșteană, Iorga, care obținuse cu sprijinul lui Odobescu și Xenopol o bursă, pleacă cu soția sa peste hotare, pentru o perioadă de trei ani de studii și cercetare. El merge la Paris, unde se înscrie la Școala Practică de Studii Superioare și se stabilește în Cartierul Latin. Este însă izolat și duce o viață austeră. În această perioadă, publică mai multe articole în *Revista Istorică*, *Revista Critică* și la *Revista Orientului Latin*. Charles Langlois joacă un rol decisiv în studiile lui Iorga, sfătuindu-l să scrie un studiu despre Philippe de Mézières. După Paris, soții Iorga pleacă la Berlin, unde acesta adună documente referitoare la istoria românilor din arhive și biblioteci. A găsit mai multe documente la Leipzig. De la Berlin, pleacă la Innsbruck și de acolo înapoi la Veneția, să consulte arhivele dogilor și apoi pe cele de la Milano. El spune: „Cu aceste comori care nu așteaptă decât să fie elaborate pentru a constitui o bază mai extinsă în stabilirea istoriei poporului meu, m-am întors în vara lui 1894 în România, după trei ani de studii asidue”¹².

În România, Iorga revine la literatură deoarece nu-și putuse cultiva interesul pentru aceasta atâta vreme cât fusese în străinătate. Reușește însă să intre aproape imediat în conflict cu revista *Convorbiri Literare*, în privința foneticii și ortografiei limbii române, contrazicându-l chiar pe Bogdan Petriceicu Hasdeu. Relațiile lui Iorga cu Caragiale și cu Constantin Dobrogeanu-Gherea (precum și cu revista acestuia din urma, intitulată *Literatura și Știința*) se răcesc și ele. Publică *Contribuție la istoria Valahiei în secolul al XVI-lea*, iar în 1897 publică lucrarea în trei volume *Acte și fragmente privitoare la istoria românilor*. În octombrie 1894 este numit profesor la Catedra de Istorie Universală a Universității din București. Nu este însă privit cu ochi buni de profesorii Tocilescu și Urechia, precum nici de Titu Maiorescu care îl vedeau drept „pupila lui Gherea, protejatul lui Odobescu și Hasdeu, acel Iorga care scrisese pentru ziarele adversarilor, un om de stânga și, cel mai rău dintre toate, un intrus venit de la Iași.”¹³.

Între 1895-1896 a plecat din nou la Veneția, studiind documente din Arhiva Dogilor. A călătorit din nou la Milano, Genova, Roma, Florența, Neapole, Ferrara, Bologna și Padova. În tot acest timp, Iorga a continuat să publice, făurindu-și o reputație fermă. În 1893 își publică lucrarea despre Marchizul Thomas al III-lea de Saluzzo, iar în 1894 cea despre Philippe de Mézières. În 1897, la 26 de ani, Iorga devine membru corespondent al Academiei Române de Științe. În 1899 publică un articol în *L'Indépendance Roumaine*. Cu acel articol devine punctul focal al vieții culturale și politice a României, poziție care o va menține întreaga da viață și care îi va atrage și tragicul sfârșit¹⁴.

¹¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 197.

¹² *Ibidem*, p. 173.

¹³ N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, pp.62-64.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 66-67.

Divorțează de prima sa soție, Maria Tasu, în 1900. În 1901, se căsătorește cu cea de-a doua soție a sa, care îi va deveni sprijin de nădejde de-a lungul întregii cariere, Catinca Bogdan, fiica mai mică a slavistului Ioan Bogdan.

În timpul întrunirii cu intelectualitatea din Iași lui Iorga îi vine ideea înființării unui nou ziar care să devină purtătorul de cuvânt al noului spirit național. Această idee se va fructifica însă mult mai târziu sub numele de *Neamul Românesc*, apărut șaisprezece ani mai târziu, pe 10 mai 1906. A. C. Cuza și alți naționaliști făceau parte din personalul de redacție. Iorga a început să-și materializeze abordarea naționalistă cu mult înainte de aceasta¹⁵.

A fondat *Floarea Darurilor* în 1907 ca ramură sămănătoristă a *Neamului Românesc*. În decembrie 1908, a apărut un supliment literar, *Neamul Românesc Literar*. Articolele sale, precum și atacurile deschise la adresa guvernului și chiar a regelui declanșează o campanie de ură împotriva sa. Astfel, în 1907, Iorga dorește cu tot dinadinsul să se întoarcă la Iași¹⁶.

În toată această perioadă, Iorga continuă să scrie articole și să publice volume de istorie, memorialistică, eseistică, colecții de documente și studii de arhivă, în cantități impresionante. În 1911 devine membru plin al Academiei Române. Tot în acel an scrie și piesa istorică *Mihai Vitezul*. În 1913, la Congresul Mondial de Istorie de la Londra, Maiorescu, din meschinărie, nu-i acordă lui Iorga permisiunea de a participa ca delegat român, dar acesta participă totuși și își amintește de atmosfera încărcată și de sentimentele participanților despre care va vorbi într-o serie de articole publicate în acel an¹⁷.

În 1916, Iorga devine unul dintre fondatorii Institutului de Studii Est-Europene, iar în 1915 a editat *Revista Istorică* pentru acest institut. Odată cu izbucnirea Primului Război Mondial, Iorga condamnă „patriotismul a la Capșa” și pledează pentru intrarea României în război. Între 1914 și 1916 fluxul publicațiilor lui Iorga scade, acesta fiind antrenat mai degrabă în dezbateri și polemici politice. În 1916 publică *Politica Externă a lui Carol I și Dreptul la viață al statelor mici*. În 1915 publică în franceză *Chestiunea românească în Austria și Ungaria și Istoria Românilor din Transilvania și Ungaria*¹⁸.

În primul număr din 1916 a *Neamului Românesc*, Iorga publică un editorial intitulat *Anul hotărâtor*. În august, Brătianu îl invită pe Iorga în cabinetul său, să îl anunțe despre decizia intrării României în război, de partea Antantei. Conflictul lui Iorga cu Brătianu dusese cu câțiva ani mai devreme, la diverse interdicții privind publicarea lucrărilor lui Iorga, interdicții pe care Brătianu le ridică cu această ocazie, propunându-i chiar lui Iorga să publice împreună un ziar pentru soldații de pe front. Iorga e ironic la adresa aroganței și încrederii în sine a lui Brătianu. Acesta, devenise între timp deputat și pe 27 decembrie 1916 ia cuvântul, sprijinind înaintarea armatelor române spre est. *Să mergem la Odessa!*¹⁹.

Publică un articol intitulat *America lui Lafayette vine în ajutorul Franței martirizate*, în care apreciază și aprobă intervenția americană în război, de partea Antantei. Odată încheiat conflictul militar în 1918, urmează drumul lung al păcii pe plan european. Pe plan intern, România încearcă să își revină de pe urma războiului și să asimileze în același timp provinciile istorice, Transilvania, Basarabia și Bucovina, care, în urma conflictului și pe baza unor mișcări politice proprii, decisese să se alipească României, Vechiului Regat. Procesul, atât de unire internă, cât și cel de recunoaștere al unirii pe plan internațional de către marele puteri, este deosebit de lung și anevoios. Pe acest fond, Iorga intervine cu un dublu rol. Pe deoparte, încă din 1897, de când fusese numit la 26 de ani membru corespondent al Academiei Române, acesta își construise încet-încet un drum politic, devenind în repetate

¹⁵ *Ibidem*, pp. 60-77.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 127-129.

¹⁷ B. Theodorescu, *op. cit.*, p. 156.

¹⁸ N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, pp. 159-160.

¹⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 197.

rânduri deputat, iar în 1911 își înființează chiar propriul partid. Pentru a-și întări poziția politică, Iorga divorțase de prima soție și se căsătorise cu Catinca Bogdan, a cărei familie îi putea oferi lui Iorga sprijin politic. În ciuda deselor conflicte cu primul ministru Brătianu, pe al cărui tată Iorga îl numea „bătrânul tiran”, influența politică a lui Iorga nu poate fi nicidecum negată. Totuși, pe lângă cariera politică pe care Iorga și-o construise în ultima decadă, el era în primul rând un reputat istoric, bizantolog, medievalist, memorialist, recunoscut și apreciat pe plan internațional. Din această dublă poziție, de politician și reputat om de cultură, el luptă pentru recunoașterea unirii pe plan internațional și pentru consolidarea acesteia pe plan intern. În *Memoriile* lui Iorga, publicate în 1918, acesta vorbește pe larg despre dificultățile întâmpinate pe plan internațional pentru recunoașterea unirii²⁰.

Între 1918 și 1923, Iorga face un tur de conferințe internaționale vizitând atât universitățile la care studiasse sau se documentase în trecut, cât și toate celelalte mari centre universitare ale Europei: Sorbona, Vienna, Copenhaga, Milano, Roma și Paris sunt doar câteva din destinațiile sale. Conferințele pe care le ține în această perioadă au ca teme de la chestiunea românească la istoria Bizanțului, la cea a Imperiului Otoman și a statelor din sud-estul Europei. Acest tur de conferințe reprezintă efortul istoricului și omului de cultură Iorga de a face cunoscută problema românească, situația din Balcani, precum și istoria specifică a acestei regiuni, pledând astfel nu numai pentru recunoașterea internațională a unirii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, cât și pentru autodeterminarea popoarelor din fostul Imperiu Austro-Ungar. Chiar dacă pe plan internațional Iorga continua să adune lauri, titluri de *Doctor Honoris Causa*, invitații de a face parte din Academii Internaționale, pe plan intern, începând cu 1922, influența lui Iorga scade din ce în ce mai mult. Iar odată cu revenirea lui Brătianu la putere, conflictul dintre acesta și Iorga se redeschide cu și mai multă forță²¹..

Contextul intern și internațional era unul destul de dificil. Pe plan internațional, România reușise cu greu și cu mari eforturi să facă recunoscută unirea petrecută la 1918. Pe plan intern, lucrurile stăteau însă cu totul altfel. Deosebirile economice, dar și cele sociale și politice dintre provincii deveniseră un obstacol în calea armonizării acestora cu Vechiul Regat, precum și unele cu altele. Transilvania venea cu o bogată tradiție politică și un partid politic influent precum și o economie mai performantă, pe când Basarabiei și Bucovinei le lipseau o dezvoltare economică dar și cultura politică și o clasă intelectuală ca a acesteia. Pe acest fond, nemulțumirile populației continuă să crească, iar Iorga dezaprobă public și răstit politicile liberale ale guvernului Brătianu, menite să restarteze economia și să armonizeze dezacordurile dintre cele trei provincii. În 1922, Iorga făcea parte din opoziție. Din nefericire, era rupt însă de realitatea românească și nu era la curent cu apariția noului naționalism. Ca și Hindenburg și Horthy, Iorga a lăsat tineretul să îi scape printre degete. Scrie un editorial intitulat *Seducerea tineretului*, iar în 1927, când izbucnesc tulburările studențești de la Oradea, nu reușește să-și dea seama de amplitudinea problemelor și consideră că cele întâmplare sunt produsul unei „lipse de educație”. În 1923, Iorga a ținut o conferință la Ateneu în care încearcă să facă apel la tineret dar este huiduit. Conflictul acestuia cu A. C. Cuza a continuat în mod public, acesta acuzându-l pe Iorga de fraudă și diverse infracțiuni financiare și tertipuri cu membrul Adunării Naționale, Aristide Blank²².

Iorga înființează școli în Italia și în Franța pentru studenții români, cu sine în centrul tuturor activităților acestora. În 1924 convoacă la București primul Congres Internațional de Studii Bizantine, iar tot în același an fondează revista *Byzation*. Al Doilea Congres Internațional de Studii Bizantine are loc la Belgrad în 1928. Participă la *Congresele*

²⁰ B. Theodorescu, *op. cit.*, pp. 291-294.

²¹ *Ibidem*, pp. 294-296.

²² Pamfil Șecariu, *Nicolae Iorga*, București, Editura Tritonic, 2005, pp. 123-127.

Internațională de Istorie din 1929 de la Bruxelles și din 1930, de la Cambridge. Perioada interbelică a fost marcată pentru Iorga de numeroase conferințe peste hotare care se încadrează oarecum în *Sistemul de la Versailles* și care îi permit să își continue strădania de o viață: să facă România cunoscută peste hotare. De asemenea, dragostea lui Iorga pentru Franța unde a studiat, se manifestă deseori în articole și editoriale publicate în *Neamul Românesc*, în conferințele ținute peste hotare în care aducea elogii Sistemului de la Versailles, precum și de câte ori se adresa din calitate sa de purtător de cuvânt al Adunării Naționale, dar și prin neîncrederea pe care o manifesta în fostele Puteri Centrale, mai cu seamă Germania²³.

În anii '20, Iorga a continuat să își publice opiniile politice precum și crezul cultural în *Neamul Românesc*, chiar dacă acesta a fost suspendat de câteva ori, reluându-și mereu activitatea, la puțină vreme după suspendare. Lupta lui Iorga se purta pe toate fronturile: lupta împotriva corupției, a alcoolismului, a pornografiei, a tuturor exceselor. Puritanul Iorga propovăduia o moderație în toate. Continua de asemenea să editeze suplimentul apărut în 1912, *Neamul Românesc pentru popor*. După părearea lui Iorga, țărănimea românească avea nevoie de protecție dar, din păcate, *Neamul Românesc pentru popor* era puțin accesibil marilor mase ale țărănimii, care erau aproape în întregime analfabete și care aveau acces mult mai ușor la ziarele și pamfletele anti-semite publicate de A. C. Cuza și de discipolii săi. Între 1922 și 1928, în timpul guvernării liberale, participarea politică a lui Iorga a fost aproape inexistentă, el însuși considerându-se „un om mort din punct de vedere politic”²⁴.

Odată cu exilarea lui Carol, pusă la cale de clanul Brătianu, Iorga suferă o altă grea lovitură, deoarece nutrea o reală simpatie pentru prinț. Atunci când la doar șase ani prințul Mihai devine rege, Iorga scria: „Carol trebuie să se reîntoarcă în țară, să fie alături de soția și de fiul său. Acest lucru a devenit o chestiune de credință pentru conștiința sa”. În mod interesant însă, sprijinul politic pentru revigorarea carierei lui Iorga a venit din partea țărănistului Iuliu Maniu. Adunarea Națională convocată de acesta în 1928 a pus capăt politicilor liberale precum și guvernului condus de Vintilă Brătianu. Maniu și Iorga au avut o soartă comună. Amândoi erau de o integritate ireproșabilă, amândoi erau lipsiți de abilități politice și erau inflexibili în privința idealurilor lor. Însă nu studenții de la *Noul naționalism* constituiau adevăratul pericol pentru frageda democrație românească, după cum credea Iorga, ci Marea Depresiune care și-a arătat colții odată cu crahul Bursei din New York. La începutul lui 1930, Iorga întreprinde o călătorie importantă în Statele Unite²⁵.

Odată cu 1932, cariera politică a lui Iorga ia din nou avânt, dar, în același timp, omul de cultură, criticul, istoricul Iorga începe să fie depășit de vremuri. Viziunea sa istorică, niciodată contestată până atunci, își găsește detractorii în intelectualii noii școli care se conturează la începutul anilor '30. De asemenea, în planul istoriei literare, Iorga se opriese la câțiva autori de la începutul veacului al XX-lea, iar pe fondul apariției noii critici fenomenologice, structuraliste sau chiar psihanaliste, modelul său de critică și istorie literară devenise depășit.

Totuși, pe plan politic, cariera lui Iorga începea să înflorească din nou. Deceniul al treilea al secolului trecut, *Deceniul decăderii* după cum îl numesc unii istorici, se deschide cu reîntoarcerea și reinstalarea pe tron a prințului Carol II, pentru care Iorga manifesta o veritabilă și genuină afecțiune. Carol credea însă în fascism. Se reîntorsese cu intenția fermă de a desființa sistemul parlamentar și de a instaura o dictatură ca cele pe care le văzuse în timpul exilului său impus de Brătieni: cea a lui Mussolini din Italia și pe cea a lui Hitler din

²³ *Ibidem*, pp. 236-237.

²⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 237.

²⁵ N. M. Nagy-Talavera, *op. cit.*, pp. 239-240.

Germania. În perioada aceea, Iorga și-a pierdut credința. Nu în democrație ci în relevanța instituțiilor democratice pentru problema românească²⁶.

Această perioadă a fost marcată de o serie de atacuri directe ale lui Iorga la adresa lui Iuliu Maniu, la care acesta răspundea cu apatie. Maniu demisionase în 1930, la întoarcerea în țară a *Duduiei* Lupescu, amanta regelui Carol al II-lea. Pe 18 aprilie 1931, la zece luni de la întoarcerea regelui Carol în România și în ziua căderii regelui Alfonso al XIII-lea al Spaniei, Nicolae Iorga devenea prim-ministru al României. Din această poziție, Iorga continuă să creadă în soluția sămănătoristă. Marea Criză discreditase democrația din punct de vedere economic. Iar căutarea unor soluții facile la efectele acesteia au dus la apariția pe cerul Europei de sud-est a *Curcubeului fascist*. Politizarea reducea însă viața politică din România la o agitație sterilă și lipsită de substanță²⁷.

Din poziția sa de prim-ministru, Iorga încercă să ajute țărănimea cu o serie de legi și da și o serie de decrete și legi privind învățământul și minoritățile. Nepriceperea sa politică dar și lipsa unor fonduri adecvate vor face ca vasta majoritate a acestor legi și decrete să fie inaplicabile. În timpul guvernării lui Iorga, ororile colectivizării rusești ating apogeul. Frustrat de neputința sa, în ciuda poziției sale de prim ministru, precum și înfuriat de atitudinea Rusiei staliniste, la sfârșitul lunii mai în 1932, Iorga și-a dat demisia. Cadourile scumpe oferite de regele Carol al II-lea pentru ziua sa de naștere nu au fost o consolare.

În 1933, bibliotecarul său, Barbu Theodorescu publică o biografie sa sa, pe care nici Iorga, nici soția sa nu o vor aprecia, socotind-o voit măgulitoare și selectivă. În replică, își publică autobiografia, *O viață de om așa cum a fost*, pe care a scris-o în trei luni. Tot în aceste trei luni, Iorga scrie și o biografie paralelă, referitoare la cariera sa politică, *Supt trei regi*, și trei cărți despre administrația sa și urmările acesteia: *Credința mea*, în care își spune crezul politic și cultural, *Doi ani de restaurație*, în care vorbește de Carol al II-lea și *Isprava*, în care vorbește strict de activitatea sa ca prim-ministru²⁸.

Pe fondul instabilității politice generate de situația internațională, de imposibilitatea menținerii unui guvern (lui Iorga i-au urmat ca primi-miniștrii Alexandru Vaida-Voievod și fostul său aliat, Iuliu Maniu) și cu sprijinul tacit al regelui Carol al II-lea, el însuși nutriend simpatii fasciste, lua naștere și creștea în influență *Legiunea Arhanghelului Mihai*, o grupare extremistă și naționalistă, sub conducerea Căpitanului Corneliu Zelea-Codreanu. Deși legionarii, în frunte cu liderul lor, afirmă cu tărie că au fost inspirați de naționalismul lui Iorga, acesta neagă în mod repetat orice legătură cu această grupare, fiind deranjat de violența și de misticismul acestora (Iorga declarase în repetate rânduri că religia în general și ortodoxismul în special, sunt doar niște forme goale de conținut²⁹).

Iorga se va identifica însă tot mai mult, cu a doua Camarilă Regală, în ciuda simpatiilor naziste ale regelui Carol al II-lea. Decizia era unanimă că înainte de orice acțiune externă, România era nevoită să își regleze mai întâi gravul dezechilibru intern și corespundea cu concepția politică a lui Iorga. Guvernul neo-liberal condus de George Tătărescu colabora atât cu regele cât și cu Garda de Fier, care devenise între timp una din cele mai importante forțe politice din România. Date fiind democrația inefficientă, radicalismul dreptei (adică Legiunea și Hitler) și pe cel al stângii (adică Stalin), Iorga a devenit un naționalist conservator, militant pentru supraviețuirea lumii sale, gen secolul al XIX-lea, precum și al României Mari. Această atitudine marchează și începutul contestării metodelor sale de istoric, critic și nu în ultimul rând, istoric literar. Este acuzat că este învechit, incapabil de progres și

²⁶ *Ibidem*, pp. 269-279.

²⁷ *Ibidem*, pp. 284-287.

²⁸ *Ibidem*, pp. 284-287.

²⁹ *Ibidem*, pp. 300-309.

nedoritor de a ține pasul cu timpurile. Locul în Senat îi era acordat automat și era ascultat cu respect, era la urma urmei *Învățătorul Națiunii*.

Prin 1936, atât Iorga cât și o mare parte a românilor se aflau într-o accentuată stare de confuzie politică. Democrația occidentală devenise irelevantă, iar încă din 1933 Iorga ceruse instituirea unui regim creativ. Viziunea lui Iorga în politică, precum și cea istorică, se baza pe principiul evoluției organice, trecutul neputând fi explicat mecanic, numai ca o înregistrare a unei serii de evenimente. Iorga considera istoria românilor drept o luptă permanentă pentru păstrarea și propășirea caracterului național, ceea ce era parte integrantă și esențială a naționalismului său cultural, care proslăvea ideile și valorile naționale, precum și o limbă națională³⁰.

Pe plan internațional însă, Sistemul de la Versailles pe care Iorga îl slăvise în conferințe, articole și volumele sale, se năruia peste tot în Europa lui 1937. În acest an, Iorga ia o atitudine decisivă împotriva partidelor politice și împotriva democrației din România. El nu considera instituțiile democratice din România ca fiind rezultatul unui proces organic, ci niște *făcături*. El nu s-a abătut niciodată de la atitudinea sa contrară în ceea ce privește curentele moderne de artă, pe care le considera neplăcute și inutile, mai cu seamă manifestările acestora în literatură. În același timp, relația acestuia cu Garda de Fier devenise foarte încordată. Deși Garda declarase că își trăgea crezul din naționalismul marelui istoric, acesta se dezisese în repetate rânduri de orice legătură cu membrii acesteia. Cel mai cunoscut conflict al lui Iorga cu Garda va fi cel cu Căpitanul Corneliu Zelea-Codreanu, pe care Iorga îl acuzaze de calomnie și care făcuse chiar câteva luni de închisoare în urma procesului intentat de acesta. Acest conflict va fi cel care îi va pecetlui soarta lui Iorga. Primul atentat la viața acestuia din partea Gărzii se petrece în 1936. Acesta eșuează și din 1937 încolo Iorga devine tot mai vocal împotriva Gărzii, a crezului acesteia și a membrilor săi cei mai marcanți. Legiunea și mai ales liderul său se bucurau de simpatia personală a lui Hitler, lucru care n-a făcut decât să crească antipatia și atacurile publice ale lui Iorga la adresa acestora³¹.

În 1938, odată cu instalarea dictaturii personale a regelui Carol al II-lea, partidele politice sunt suspendate. Iorga a devenit din nou ministru fără portofoliu și a salutat instalarea dictaturii regale: „o veche dorință a regelui urma să fie împlinită”³².

Dacă el s-a așteptat la un regim creativ, dictatura regală nu avea să fie așa ceva. A cooperat însă cu acest regim, deoarece îl identifica cu supraviețuirea României Mari. Dar nu guvernul ci Camarila Regală conducea țara, prin persoana regelui Carol al II-lea, a *Duduiei* Elena Lupescu împreună cu Ernest Urdăreanu, Armand Călinescu și industriașii Malaxa și Aușnit. Prim-ministrul Armand Călinescu căuta un motiv pentru a reduce influența Gărzii de Fier și a o interzice ca organizație și acesta i-a fost acordat de Iorga care printr-un articol violent la adresa Gărzii declanșează reacția lui Corneliu Zelea-Codreanu, acesta răspunzându-i lui Iorga în două scrisori, în care îl jighește. Călinescu profită și îl aduce pe Codreanu în fața tribunalului pentru „lovitură de ministru” și dă lovitura de grație Gărzii, arestând cei mai importanți membri ai acesteia și percheziționând peste treizeci de mii de case. Ultimul editorial a lui Iorga la adresa Gărzii este intitulat *Jos cu noua religie a urii*. Procesul vieții politice a lui Iorga, început cu 40 de ani în urmă, cu articolul publicat în *L'Indépendance Roumaine*, se încheie astfel cu doborârea Gărzii și condamnarea lui Codreanu, la care Iorga a participat fără știre sau voință, fiind manipulat abil de către regele Carol al II-lea prin persoana primului-ministru, Armand Călinescu, printr-un atac la orgoliul și vanitatea sa. Călinescu îl folosește pe Iorga și prestigiul acestuia drept instrument împotriva Gărzii de Fier. Această acțiune va fi însă cea care le va pecetlui soarta amândurora. Ambii vor

³⁰ *Ibidem*, p. 305.

³¹ *Ibidem*, pp. 309-312.

³² *Ibidem*, pp. 378-381.

sfârși asasinați de legionari. La 21 septembrie 1939, câțiva membrii ai Gărzii prind într-o ambuscadă mașina lui Armand Călinescu și acesta este împușcat mortal³³.

Iorga mai rezistă o vreme. În momentul izbucnirii celui De-Al Doilea Război Mondial, acesta scrie un articol foarte important în care își reafirmă credința în *Gloriosul nostru secol al XIX-lea*. Gîndurile lui Iorga se îndreptau spre națiunile mici, absorbite și asimilate rapid de Blitzkriegul declanșat de Hitler. În toamna lui 1938-1939 se îmbolnăvește soția sa, iar fiul și fiica sa încep să își publice primele articole în *Neamul Românesc*. Iorga simte că a lăsat deja o moștenire extrem de importantă. La 11 octombrie 1940, își anunță retragerea din postul de profesor la Universitatea din București și se dedică exclusiv muncii de cercetare, continuând să publice eseuri, studii și memorialistică. În noiembrie 1940, la mai bine de un an de la asasinarea lui Armand Călinescu, Iorga calcă pe urmele acestuia, fiind asasinat de legionari. La fel ca și Călinescu, este prins într-o ambuscadă și împușcat de peste patruzeci de ori³⁴.

Moartea lui Iorga generează un val de rumoare internațional și zeci de scrisori de condoleanțe se adună din toate colțurile lumii.

Personalitatea și opera lui Iorga au lăsat o impresie de netăgăduit în istoria și în destinul României. De pe poziția sa de istoric, critic, memorialist, eseist, om politic și om de cultură, Iorga a încercat mereu să instaureze crezul său: secolul al XIX-lea este secolul cel mai potrivit și o revenire la valorile acestuia este de dorit pentru o tânără națiune care abia acum începe să-și scrie destinul istoric singular, cum era România acelor vremuri. Orgoliul, vanitatea și temperamentul l-au pus uneori în conflict cu alți mari oameni de cultură ai momentului, de la Titu Maiorescu la Eugen Lovinescu, căruia i-a refuzat o carieră universitară și Lucian Blaga, care din cauza conflictelor cu Iorga a putut fi introdus în Academie doar pe ușa din dos, într-un moment în care Iorga lipsea din motive de sănătate până la P.P. Panaitescu cu care a intrat în conflict în ceea ce privește felul de a scrie istorie și condiția istoricului. A mai avut defectul de a se înconjura de mediocrități, fiind mereu într-o relație încordată cu celelalte mari nume ale culturii românești. Intuiția valorilor, Iorga a avut-o la cel mai înalt nivel, chiar dacă această facultate a fost uneori tulburată, abătută, împinsă la concesiile sau de-a dreptul anulată atunci când a fost transformată în motiv de gelozie deformatoare. Nu e mai puțin adevărat însă, că de cele mai multe ori, a funcționat infailibil. Trebuie făcută însă o deosebire între intuiția valorilor limitată strict la valoarea estetică și între perspectiva mai largă în care, pe lângă valoarea estetică, se mai au în vedere și funcția etică sau culturală a unei activități umane. Din acest punct de vedere, simțul valorilor funcționa la Iorga în același fel în care a funcționat la eternul său model, Titu Maiorescu. Și pentru Maiorescu și pentru Iorga existau două categorii de valori: unele care își urmau traiectoria la mare înălțime, marcând prin prezența lor epoca, altele care alcătuiau soldații de rând ai unei bătălii culturale generale, care nu se putea totuși duce fără această armată cvasi-anonimă destinată a pieri în șanțul uitării³⁵ ..

Deși a avut o lungă carieră politică ca deputat, senator, purtător de cuvânt al Adunării Naționale și mai apoi chiar prim-ministru și ministru în două din guvernele lui Carol al II-lea, abilitățile politice ale acestuia sunt mai degrabă mediocre, în ciuda faptului că era un conferențiar și un orator desăvârșit. Opera sa imensă care cuprinde peste douăzeci de mii de articole și peste o mie două sute de volume, munca sa neobosită pentru afirmarea și recunoașterea României pe plan internațional, rolul pe care l-a avut în învățământ precum și poziția de far al culturii în Europa de sud-est, toate acestea fac din Iorga una din cele mai de seamă personalități din istoria culturală românească.

³³ Mihai Stoian, *Moartea unui savant*, Editura Eminescu, București, 1975, pp. 40-47.

³⁴ *Ibidem*, pp. 47-48.

³⁵ Dan Zamfirescu, *N. Iorga- etape către o monografie*, Editura Eminescu, București, 1981, pp. 88-91.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Iorga, Nicolae; *O viață de om așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 1972.
2. Nagy-Talavera, Nicholas M.; *N. Iorga-o biografie*, Institutul European, București, 1999.
3. Stoian, Mihai; *Moartea unui savant*, Editura Eminescu, București, 1975.
4. Șeicariu, Pamfil; *Nicolae Iorga*, București, Editura Tritonic, 2005.
5. Theodorescu, Barbu; *Nicolae Iorga*, Editura Tineretului, București, 1968.
6. Zamfirescu, Dan; *N. Iorga- Etape către o monografie*, Editura Eminescu, București, 1981.